

A műszaki-gazdasági szakkönyvtárak fejlesztése, különös tekintettel a vállalati szakkönyvtárakra*

GYÖRE PÁI

A gazdaságirányítás új rendszerében az egyik legfontosabb célkitűzés az, hogy a termelési struktúra minél pontosabban igazodjék a kereslet strukturájához. Ugyanezt a célkitűzést tekinthetjük alapvetőnek a tudományos tájékoztatásban s legfőképpen a műszaki-gazdasági információrendszer működésében is.

Ezért is nagyon időszerű az az elgondolás, hogy a III. országos könyvtáros-konferencia a kereslet, tehát a könyvtárhasználók szempontjai, igényei, "elvárásai" alapján kívánja megvizsgálni a magyar könyvtárügy helyzetét, fejlődését, perspektíváját. A Konferencia ipari szekciójának előkészületi munkálataihoz kapcsolódva vetjük fel az alábbiakban a műszaki könyvtárak néhány problémáját.

A FEJLŐDÉS UTJA ÉS A JELENLEGI HELYZET

Nem célunk most, hogy teljes áttekintést adjunk a műszaki könyvtárak fejlődéséről, az eredményekről és hiányosságokról. Hazánk felszabadulásának 25. évfordulójára több olyan tanulmány jelent meg, amely feltárta a műszaki-gazdasági szakirodalmi tájékoztatás s ehhez kapcsolódva a műszaki könyvtárak kialakulását, fejlődésük főbb tendenciáit, jelentős eredményeit, s rámutatott néhány elöttünk álló fontos feladatra. Ezeknek a tanulmányoknak - jórészt helytálló - megállapításait nem kívánjuk most megismételni.

A következőkben elsősorban a műszaki termelési könyvtárhálózathoz tartozó könyvtárakkal foglalkozunk. Ennek a hálózatnak fejlődése volt talán a legdinamikusabb, ami érthető, hiszen a műszaki fejlesztés s az ipari termelés igényei megkövetelték az egyre növekvő információszükséglet egyre nagyobb mértékű s jobb minőségű kielégítését.

A műszaki könyvtárak zöme az ipari üzemek államosítása után, a 40-es évek legvégén s az 50-es évek elején létesült. A vállalati szakkönyvtárak iránti

* A Könyvtáros Konferencia előkészítő munkálatainak egyik értékes terméke ez a tanulmány; lényegesen rövidítve közöljük, bár így is meghaladja közleményeink szokásos terjedelmét. - A szerk.

igények ugrásszerűen megnöttek az első öt éves terv időszakában, tehát 1950-1954 között. Az első öt éves terv legfőbb célkitűzése az ipar gyors fejlesztése volt. Ennek érdekében létesültek, fejlődtek ki a vállalati műszaki könyvtárak; működésük első időszakában - az iparhoz hasonlóan - a nagyarányú extenzív fejlesztés volt rájuk jellemző.

A műszaki könyvtárakban igen nagy mennyiségű szakirodalom - elsősorban könyv és folyóirat - halmozódott fel, s nyilvánvalóan a túl gyors felhalmozódás okozta, hogy a "készlettel" az "értékesítés" nem tartott lépést, vagyis a könyvtári állományok jelentős részei maradtak megmunkálatlanul. Ezért a könyvtári tájékoztatás messze elmaradt az állományban rejlő lehetőségektől. Véleményünk szerint a vállalati szakkönyvtárak extenzív és intenzív fejlődése általánosságban nem volt s ma sincs egyensúlyban; ez az oka annak, hogy a fejlődés egyenetlen, a színvonal görbéje túlzottan ugrál. Azok a szakkönyvtárak, amelyek az extenzív és intenzív fejlesztés egyensúlyát meg tudják valósítani, magasan kiemelkednek a mezőnyből, míg a többi még ma is igen kezdetleges fokon áll.

Részben ebben kereshetjük a magyarázatát annak is, hogy egyes vállalatokban a könyvtár mellett vagy tőle függetlenül dokumentációs részleget, tájékoztató irodát létesítettek. Ahol az információs könyvtár ("special library") idejében kialakult, ott általában nem volt szükség arra, hogy külön dokumentációs-információs részleget létesítsenek. Ha a könyvtáros felismerte a szakirodalmi tájékoztatás iránti igényeket, s ezeket - lehetőségei szerint - ki is elégítette, akkor szinte észrevétlenül, organikusan nőtt ki a szakkönyvtárból a szakirodalmi tájékoztató szolgálat, és fel sem merült a könyvtár "vagy" dokumentáció egészségtelen dilemmája.

A vállalati könyvtáraknak csak kisebb része tudott megfelelni az igényeknek. A 60-as évek elején már világosan látható volt, hogy az 1950-1960 közötti évtized nem hozta meg az információs szükségleteknek megfelelő fejlődést. Gazdaságpolitikánkban előtérbe került a műszaki fejlesztés, amihez átütő erejű műszaki tájékoztatásra és propagandára volt szükség. Ezt hangsúlyozta az MSZMP KB 1960. évi határozata a műszaki propagandamunkáról. A határozat nyomán az ipari tárcák és vállalatok ebben az időben a műszaki propaganda felől igyekeztek megközelíteni a tájékoztatási problémákat; a könyvtárakat helyenként "beolvasztották" a propagandairodába. De a feladatuk magaslatán álló szakkönyvtárakban fordítva történt, ők olvasztották magukba a tájékoztató és propagandatevékenységet is (Csepel Autógyár, Magyar Vagon- és Gépgyár stb.).

A vállalati könyvtárak fejlődésének négy utját figyelhetjük meg a 60-as években: 1. az információs szükségletet felismerő és kielégítő szakkönyvtárból szervesen kifejlődik a tájékoztató szolgálat; 2. a könyvtár mellett információs részleget létesítenek, s ehhez csatolják a könyvtárat, ehhez igazít-

ják működését; 3. a könyvtárat csak olyan mértékben fejlesztik, hogy az információs szükségleteket – bizonyos mértékig és rapszódikusan – a központi, alközponti szolgáltatások felhasználásával elégítse ki, kedvező esetben a hálózati-módszertani instruktorok tanácsai szerint; 4. könyvtár tulajdonképpen nincs, csak feldolgozatlan könyvgyűjtemény van, amelyet kölcsönözni lehet.

A vállalati könyvtáraknak ez a négy típusa ma is megvan. Ez a kevert "tipológia" az oka, hogy statisztikailag igen nehéz megbízható képet alkotni valóságos helyzetükről. A negyedik típusba tartozó könyvtárakban mellékfoglalkozású könyvtárosok dolgoznak, s közöttük rendkívül erős a fluktuáció. Hiába teszik le az alapfoku könyvtárosi vizsgát; mire megtanulnák valamennyire a mesterséget, rendszerint más beosztásba kerülnek. Így ezeknek a könyvtáraknak tulajdonképpen nincs igazi könyvtárosuk, ezért nem valósulhat meg bennük Ranganathan elve, hogy a könyvtár könyvek, olvasók és könyvtárosok szerves egysége; ezért nem fejlődhetnek valódi könyvtárakká.

A gazdaságirányítás új rendszerének bevezetése óta a vállalatok egy része arra törekszik, hogy szakkönyvtárát – valamilyen módon – bekapcsolja a komplex vállalati információrendszerbe. Új vonás az is, hogy egyes vállalatok – térítéses szolgáltatásként – a hálózati központtól vagy az alközponttól megrendelik könyvtáruk "rekonstrukcióját", rekatalogizálását, valamilyen speciális gyűjtemény (például prospektusok) feldolgozását, a helyiség és a berendezés kialakításának tervét stb. Ez a rekonstrukció azonban csak akkor hozhat tartós eredményt, ha befejezése után hozzáértő könyvtáros folytatja tovább a munkát.

AZ ÁLLOMÁNY, ÁLLOMÁNYGYARAPÍTÁS HELYZETE

Az adatok ismeretében az állománygyarapítás mértéke általában kielégítőnek látszik. Az állomány minőségéről – megfelelő elemzések hiányában – legfeljebb csak a gyakorlati tapasztalatok, kisebb mértékben az igényvizsgálatok alapján tehetünk értékelő megállapításokat.

Az extenzív fejlesztés időszakában kevésbé érvényesült a valódi szükségletekhez mért kritikai válogatás a beszerzésben. Az előszerzeményező munka a műszaki könyvtárak többségében eléggé kezdetleges maradt, a beszerzés sok helyen egyoldalú volt műfajilag, sokszor tematikailag is. A kooperáció vontatottsága miatt mindegyik könyvtár túlzottan autarkióra törekedett az állománygyarapításában. Tüzetes állományelemzés és forgalomelemzés valószínűleg azt is kimutatná, hogy a beszerzések egy része indokolatlan volt.

Műfajilag kezdetben általában csak könyvekre és folyóiratokra szorított a beszerzés. Igen kevés könyvtár törődött a többi fontos dokumentum (kutatósi jelentések, prospektusok, szabadalmak stb.) beszerzésével. Ugyancsak hát-

térbe szorult a dokumentációs és bibliográfiai tájékoztató kiadványok megfelelő mértékű beszerzése.

A 60-as évektől kezdve valamivel javult a helyzet a gyarapításban. A könyvtárak egy része – részben az intenzívebbé váló hálózati módszertani munka hatására – felismerte az un. nem hagyományos dokumentumok jelentőségét, s nagy mennyiségben gyarapította velük állományát. Ezeknek a kereskedelmi forgalomban nem kapható, nem publikált dokumentumoknak a beszerzésében azonban még ma is kirívó hiányosságok vannak.

Jelenleg is ritkaságszámba megy az a könyvtár, amelynek tervszerűen gyarapított report-gyűjteménye van, s általánosságban még az sem valósult meg, hogy a kutatóhelyeken elkészült jelentések bekerüljenek – legalább! – saját könyvtárak állományába, s ezáltal a könyvtári tájékoztatás csatornáiba.

A gazdaságirányítás új rendszerében a döntések előkészítésében igen nagy mértékben megnőtt az értékelt információk szerepe; ezeket általában kis példányszámú, kéziratnak tekinthető, nem publikált dokumentumokban (jelentések, tervek, koncepciók, piackutatási tanulmányok stb.) találhatjuk. Ezért fontos kezdeményezésnek kell tekintenünk, hogy egy-két minisztérium (KGM, NIM) speciális könyvtárat létesít a gazdaságirányítási döntésekhez szükséges nem publikált dokumentumokból, s ezeknek bibliográfiai és dokumentációs feldolgozása alapján információkat szolgáltat a minisztérium dolgozói és – adott esetekben – a vállalatok vezetői számára.

Az állománygyarapítás terén ki kell emelnünk a szakirodalmi kooperációs körök tevékenységét. Ezek a műszaki tudományok területén most kezdenek megalkulni; a természettudományi és közgazdaságtudományi kör tevékenységében a műszaki könyvtárak is érdekelve vannak. Figyelembe véve a kooperációs körök máris igen jelentős eredményeit, feltétlenül kívánatos, hogy a műszaki területen is minél előbb kialakuljon és megerősödjön az együttműködésnek ez a nagyon korszerű, jövőbe mutató formája.

Az állománygyarapítási koordináció terén röviden érintenünk kell a műszaki és a piackutatási információk összefüggéseinek kérdését, s általában az ipar és a kereskedelem információs kapcsolatait. Köztudomású, hogy a műszaki fejlesztéshez feltétlenül szükségesek a piaci s a piackutatáshoz a műszaki információk. A műszaki és a kereskedelmi információs szervek, szakkönyvtárak szoros együttműködésére van tehát szükség annak érdekében, hogy rendelkezésre álljanak azok a dokumentumok, amelyekből komplex műszaki-gazdasági információk nyerhetők. Ezen a téren sokkal nagyobb arányú kooperációs tevékenységre van szükség, mint amilyet a 131/1968. MM. sz. utasítás rögzít (közgazdaságtudományi, statisztikai kooperációs körök).

Külkereskedelmi vállalatokban pl. jelentős könyvtári gyűjtemények találhatóak, elsősorban gyártmányismertető katalógusokból, prospektusokból, de a piackutatás forrásaihoz tartozó más dokumentumokból is.

Az ipari és a kereskedelmi vállalatok könyvtárainak, információs intézményeinek, részlegeinek szorosabb kapcsolatára azért is szükség van, hogy a kereskedelmi (elsősorban külkereskedelmi) információrendszer keretében létrejövő adattárak, adatbankok megfelelő kapcsolatba kerüljenek az érdekelt szakkönyvtárakkal.

Nemcsak az ipar és a kereskedelem, hanem az ipar és a tudomány információs kapcsolatai sem kielégítőek, rendezettek. Az MSZMP KB tudománypolitikai irányelvei megállapítják, hogy a kutatóhelyek informáltsága nem kielégítő, s hogy a külföldi szellemi termékek sokkal nagyobb arányu beszerzésére van szükség. Ez egyúttal kritikája is a szakkönyvtárak beszerzési politikájának, tevékenységének. Ez a megállapítás elsősorban szocialista, de tőkés viszonylatban is felveti a nemzetközi kapcsolatok kérdését a szakkönyvtárak s általában az információs szakintézmények között.

Megállapíthatjuk, hogy a műszaki könyvtárak (ide értve az alközpontok könyvtárait is) egy része még mindig csak igen kis mértékben használja ki a nemzetközi kapcsolatokból adódó lehetőségeket az állománygyarapításban. Remélhető azonban, hogy a szocialista országok közötti integrációra való törekvések előbb-utóbb az állománygyarapításban is éreztetik majd hatásukat, elsősorban a nem publikált dokumentumok és információk beszerzése terén.

FELDOLGOZÁS

Ismételten hangsúlyoznunk kell, hogy a feldolgozó munka színvonala rendkívül egyenetlen. A vállalati műszaki könyvtárak katalógusai, dokumentációs-információs kartotékjai általában igen messze vannak attól, hogy megbízható pillérei legyenek a tájékoztató szolgálatnak. Néhány könyvtárban kiemelkedően jó katalógusokat, információs kartotéktárakat építettek ki, a könyvtárak többségében azonban az állomány mélyebb tematikai feltárásának nyomát sem találjuk. Némi javulást hozott az utóbbi években a kézi lyukkártyák elterjedése és az a tény, hogy egy-két alközpont az alapfoku vizsgákon kívül külön cimleírási és osztályozási-katalogizálási tanfolyamokat is szervez mellékfoglalkozásu könyvtárosok részére.

Mindez azonban nem elég! Az elkövetkező évek egyik legfontosabb feladata, hogy a feltáró munka átlagszínvonalát magasabbra emeljük, s ezáltal megteremtjük annak lehetőségét, hogy a könyvtárak hálózaton belüli és hálózatközi együttműködése is eredményesebb legyen. E téren az alközpontokon kívül igen nagy feladatok hárulnak a megalakuló szakirodalmi kooperációs körökre is.

A feldolgozás terén néhány műszaki könyvtárban jelentős kezdeményezések történtek korszerű módszerek, eszközök alkalmazására, így például perem- és fénylyukkártyák használatára. Az utóbbi időben - az OMKDK eredményes szervezési tevékenységének hatására - fellendülés tapasztalható a fénylyukkártyás feltárás alkalmazásában. Ezek a törekvések közvetlen tájékoztatási hasznukon kívül távlatilag is fontosak, mert módszertani szempontból komoly előiskolái a gépesített rendszerekre való áttérésnek.

A feldolgozó, feltáró munka elmaradottságának egyik okát egyébként abban kereshetjük, hogy a vállalatok (könyvtárak) nem alakítják ki helyesen a beszerzésre, a feldolgozásra és a tájékoztatásra fordított összegek arányát. Ezáltal egy fontos törvényt szegnek meg, azt ugyanis, hogy az anyagi és szellemi javak összegyűjtésének, felhalmozásának növekedésével egyenlő mértékben kell növekedniük azoknak az eszközöknek, módszereknek is, amelyek lehetővé teszik felhasználásukat.

TÁJÉKOZTATÁS

A beszerzés és a feldolgozás nem öncél - csak a tájékoztatás során nyer vagy nem nyer igazolást. A szakkönyvtárak s különösen a műszaki-gazdasági szakkönyvtárak rangját tájékoztatási készültségük szabja meg. Amint már jeleztük, s később még részletesebben is kifejtjük, a műszaki könyvtárnak feltétlenül információs könyvtárnak kell lennie.

Az aktív, kezdeményező tájékoztatást nyújtó műszaki könyvtárak közül a legfejlettebbek az utóbbi években már személyekhez szóló, témára orientált, kritikailag megszűrt figyelőszolgálatot szerveznek, s ezzel - persze gépesítés nélkül - teljes mértékben megvalósítják az SDI (selective dissemination of information) műfaját a szakirodalmi tájékoztatásban. Nem kétséges, hogy ennek a szolgáltatásnak vállalati bevezetésére nagy ösztönzést adott az OMKDK tárgyiszavas témafigyelő szolgálata, amely lényegében az SDI egyik változatának tekinthető; az OMKDK témafigyelés természetesen egyik bázisát alkotja a vállalatok differenciált témafigyelő szolgálatának is.

Az aktív tájékoztatás egy másik - kevésbé differenciált - formája a rendszerint havi kiadványként megjelenő információs bulletin, amely diszciplinárisan rendezve, hosszabb-rövidebb referátumokkal vagy annotációkkal mutatja be a vállalat számára releváns szakirodalmat.

A tájékoztató kiadványok harmadik típusa a gyarapodási jegyzék, amely általában cím szerint sorolja fel az egy-egy időszak alatt beérkezett könyvek, prospektusok, folyóiratok, szabadalmak, szabványok, jelentések stb. adatait.

Megállapíthatjuk, hogy a könyvtári tájékoztató kiadványok még mindig tulburálóznak, s mind tartalmilag, mind formailag elég egyenetlen színvonalu-

ak. Sok esetben párhuzamos ismertetések közölnek a központi és alközponti dokumentációs szolgáltatásokkal, s ezáltal még növelik az amúgy is elég erős információs "zajt". Elég kevés közöttük az olyan magas színvonalu bulletin, amelynek tartalma nem ismétli, hanem kiegészíti, a vállalati igények szerint átrendezi, újraosztályozza, a fejlesztési feladatokhoz igazítja a központi szolgáltatások ismertéseit.

Vannak még feleslegesnek látszó, alacsony színvonalu bulletinek is, ezért a hálózati-módszertani munka során arra kell törekedni, hogy ezeket megszüntessék vagy megfelelő színvonalra emeljék. Általában küzdenünk kell a dokumentációs kiadványok dömpingje ellen, különösen vállalati szinten; ehhez tartozik az is, hogy egyensúlyt teremtsünk a visszakereső és szétsugárzó tájékoztatás között.

Az új mechanizmus bevezetése óta erősödik a gazdasági-piaci információk figyelése, feltárása; a legfejlettebb vállalati szakkönyvtárak ilyen jellegű tájékoztatókat is közreadnak. A témabibliográfiák központi nyilvántartása mind ez ideig nem valósult meg, ezért nehéz áttekintenünk a vállalati könyvtárak irodalomkutatói tevékenységét. A vállalatok irodalomkutatói és témafigyelési igényének új típusa figyelhető meg az utóbbi időben, főként az új mechanizmus két esztendejében: a fejlesztési témákra orientált komplex műszaki-gazdasági vagy műszaki és gazdasági (piaci) szakirodalmi szemle; ezt az igényt vagy maguk a könyvtárak, információs részlegek elégítik ki, vagy késztermékként megfelelő példányszámban sokszorosítva megrendelik, rendszerint az alközpontoktól. Véleményünk szerint ez a szolgáltatás sajátosan vállalati feladat volna; mégis igen kevés helyen vállalkoznak ilyen szemlék készítésére, mert szűk az információs bázisuk, kicsi a feldolgozó kapacitásuk és nincsenek megfelelően képzett szakkönyvtárosok, dokumentalisták.

A tájékoztató munka gyengeségéhez sok helyen az is hozzájárul, hogy nincsen meg a szükséges referenz-könyvtár, kézikönyvtár és igen sok a hiányosság a releváns dokumentációs-információs-bibliográfiai kiadványok, szolgáltatások beszerzésében, a kartotéktárak kiépítésében s általában a bibliográfiai informáltságban.

A tájékoztatás akkor tekinthető eredményesnek, befejezettnek, ha a felhasználó megkapja azokat a dokumentumokat, amelyeket igényel, és a könyvtár megismerteti őt azokkal a dokumentumokkal - bárhol tárolják is őket -, amelyekre szüksége van. A szakirodalmi ellátásnak ebben a kettős - passzív és aktív - funkciójában nagy szerepe van a könyvtárközi kölcsönzésnek, reprografiának, a központi katalógusoknak, a nemzeti bibliográfiáknak és szakbibliográfiáknak, az országos és regionális gyarapodási és lelőhelyjegyzékeknek stb. A könyvtárak egy része jól felhasználja ezeket az eszközöket, lehetőségeket, más része azonban - jórészt a már említett tájékoztatatlanság miatt - nem veszi igénybe a lehetséges szolgáltatásokat.

Hangsúlyozottan kell említenünk a reprográfia kérdését, amely a szakirodalmi ellátás egyik kulcskérdése. Ezen a téren ugrásszerű fejlesztésre van szükség az irodalomellátás szervezetének minden fokán! Enélkül a kooperációs körök működése sem hozhatja meg a kívánt eredményt!

A tájékoztatásban – amint már céloztunk rá – komoly probléma a központi (OMKDK) és alközponti szolgáltatások felhasználása. Az igényvizsgálatok s főleg a tapasztalatok azt mutatják, hogy a felhasználtság mértéke nem kielégítő. Pedig az OMKDK és az ipari tárcák információs szakintézményeinek szolgáltatásai, kiadványai általában lépést tartanak a fejlődéssel, tartalmi és műfaji szempontból is egyre bővülnek, alkalmazkodnak az előtérben álló műszaki-gazdasági problémákhoz.

Komoly vizsgálatot érdemelne a diszciplínákra orientált folyamatos dokumentációs szolgáltatások felhasználásának problémaköre, összevetve a konkrét feladatokra irányuló (mission-oriented) eseti információs szolgáltatásokkal. Nyilvánvaló, hogy mindkettőre egyformán szükség van, az előbbi az utóbbinak egyik bázisa.

Valószínű, hogy a kutatási, fejlesztési, termelési, értékesítési stb. feladatokra orientált (részben faktográfiai jellegű) egyedi összeállítások és az SDI szolgáltatások jelentős előretörésére kell számítanunk az információs igények tekintetében, s ezekre a központi szerveknek s a vállalati apparátusoknak egyaránt fel kell készülniük. Minden valószínűség szerint ezt a tendenciát erősíti majd a gépesítés térhódítása is, az információfeldolgozás és a számítástechnika összekapcsolásával.

A szakkönyvtári tájékoztatás szempontjából ez azt jelenti, hogy a könyvtárakban olyan információs tisztviselőket (szakreferenseket) kell egyre nagyobb mértékben alkalmazni, akik nemcsak az irodalomkutatásban (amely diszciplínákra orientált), hanem az információkutatásban (amely kutatási feladatra orientált) is részt tudnak venni.

Nem törekedtünk teljességre a tájékoztatási problémák ismertetésében. Inkább csak jeleztünk néhány jelenséget, kérdést, tendenciát. Meg kell állapítanunk, hogy milyen gazdag a magyar könyvtár- és tájékoztatástudományi irodalom sok alapvető elméleti kérdés és gyakorlati teendő megvilágításában, annyira szegényes a konkrét hazai helyzet vizsgálata alapján leszűrhető törvényszerűségek megállapításában. Ezért is nehéz megbízható képet alkotni az eddig vázolt problémákról, s különösen a könyvtári tájékoztató szolgálat iránti valódi követelményekről.

A vázlatos helyzetképből – diagnózisból – részben már ki is rajzolódtak a fejlesztés fontosabb követelményei. Most ezeket vesszük sorra.

A FEJLESZTÉS FŐBB IRÁNYAI, SZEMPONTJAI

A fejlesztési feladatok meghatározásában természetesen – amint már utaltunk is rá – az adott és a várható hazai és nemzetközi műszaki, tudományos, gazdasági, társadalmi és kulturális helyzetből kell kiindulnunk, ennek alakulását, változásait kell mérvadónak tekintenünk.

Számolnunk kell tehát elsősorban IV. ötéves tervünk főbb célkitűzéseivel, feladataival, a tudományos kutatás, a műszaki fejlesztés, a műszaki-tudományos együttműködés, a szakemberszükséglet s ebből kifolyólag az oktatás és továbbképzés problémáival, továbbá a műszaki műveltség terjesztésének, befogadásának általános és speciális kérdéseivel.

A kutatás-fejlesztés, termelés, értékesítés szférájának közelebbkerülése, sok esetben érdekezésszerűsége döntő tényezőként jelentkezik a műszaki termelési könyvtárhálózat felépítése és együttműködése szempontjából is.

A MŰSZAKI HÁLÓZAT PROBLÉMÁI; EGYÜTTMŰKÖDÉS, KOOPERÁCIÓS KÖRÖK

Jelenleg a műszaki termelési, a műszaki felsőoktatási és az akadémiai hálózathoz tartoznak műszaki könyvtárak. Nincsenek hálózatba szervezve az ipari szövetkezetek és a tanácsokhoz tartozó ipari vállalatok könyvtárai. Mivel az új mechanizmusban az ipari tárcák felelősek az ágazatokhoz tartozó szövetkezeti és tanácsai ipar fejlesztéséért, célszerűnek látszik, hogy ezzel a problémával az alközpontok foglalkozzanak.

A szakirodalmi ellátással kapcsolatos igényvizsgálatokat ki kell terjeszteni a szövetkezeti és tanácsai iparban dolgozó rétegekre is. Ha a jelenlegi alközpontok önálló hálózati központokká válnak, akkor átfogóan kellene foglalkozniuk a működési körükbe tartozó szakterületek, iparágak műszaki-gazdasági szakkönyvtáraival, tájékoztatási szerveivel, függetlenül főhatósági hovatartozásuktól. Szervezési szempontból ez nem könnyű feladat.

Az együttműködés – s ezt ismételtén hangsúlyozzuk – fontos tényező lesz az elkövetkező évek fejlődésében, nemcsak hazai, hanem nemzetközi viszonylatban is. A műszaki könyvtáraknak igen sok olyan típusú információra van szükségük, amelyek csak jó nemzetközi kapcsolatok révén szerezhetők meg. Itt jegezzük meg, hogy egyáltalán nem látszik kielégítőnek a nemzetközi kapcsolatok útján érkező (nem publikált) dokumentumok hasznosítása. A jövőben fokozott mértékben kell gondoskodni arról, hogy a beérkező dokumentum – ha nem titkos – bibliográfiailag ellenőrizhető s megfelelő könyvtári kezelése biztosítható legyen. Ezen a téren különösen nagy feladatok hárulnak az alközpontokra, amint erre már rámutattunk.

A szakirodalmi ellátás terén – összefüggésben a kooperációs körök munkájával – meg kell vizsgálni azt a problémát is, hogy milyen tudományterülete-

ken, iparágakban volna szükséges szakmai báziskönyvtárakat létesíteni vagy az alközpontok könyvtárait alkalmassá tenni - meghatározott szakterületeken - ilyen feladat ellátására.

GÉPESÍTÉS

A gépesítésben a kezdeti koordinálatlanság után az utóbbi időben egyre jobban előtérbe kerülnek világszerte a kompatibilis országos és nemzetközi rendszerek. Jó példája ennek a MARC rendszer, vagy az INIS rendszer, amelybe Magyarország is bekapcsolódni készül. A hazai műszaki információs szakintézmények együttműködésében igen jelentős kezdeményezés, hogy az OMKDK az EJC átfogó műszaki-tudományos tezauruszának hazai adaptációjával foglalkozik; ez igen kedvező alapot teremthet mind a hazai, mind a nemzetközi együttműködésben. Az OMKDK gépi úton készült gyorsindexei is kooperációban készülnek és ösztönzőleg hatnak más intézmények ilyen törekvéseire.

Megemlítjük még a KSH könyvtárának, a JATE könyvtárának, a Veszprémi Nehézipari Egyetem Könyvtárának, a NIMDOK KGST információs szolgálatának gépesítési eredményeit és törekvéseit, amelyek a könyvtári feldolgozás és tájékoztatás racionalizálását, hatékonyságát segítik elő.

A gépesítés terén jól átgondolt koncepció készült a KMK-ban; ez a megvitatás során felmerült szempontokkal kiegészítve alapjául szolgálhat egy megfelelően koordinált program megindításának.

Tagadhatatlan, hogy - amint az egész hazai könyvtár- és tájékoztatástügyben - a gépesítés terén is fennáll a szétforgácsolódás, rendszertelenség veszélye. Ezért központilag szervezett és összehangolt program kialakítására, végrehajtására kell törekedni.

Célszerűnek látszik, hogy a műszaki-gazdasági tájékoztatás terén az OMKDK legyen a gépesítés koordinátora; ez következik hálózati központi funkciójából, továbbá abból is, hogy a legtöbb tapasztalattal rendelkezik. A gépesítési munkálatok során biztosítani kell a műszaki-tudományos szakkönyvtárak, információs szakintézmények, továbbá a gazdaságirányítási szervek és funkcionális főhatóságok (OMFB, OT, KSH, PM, KKM stb.) gépi információ- és adatfeldolgozási programjainak megfelelő összhangját a szakirodalmi és faktográfiai tájékoztatásban.

AZ INFORMÁCIÓS SZAKKÖNYVTÁR

Figyelembe véve az eddig vázolt szempontokat, követelményeket, szükségleteket, a fejlesztés irányát az alábbiakban foglalhatjuk össze.

A műszaki könyvtárakat "special library" típusu szakkönyvtárrá kell fejleszteni. Az ilyen könyvtárnak csaknem minden szakmai hálózatban vannak kitűnő

példái; arra kell törekedni, hogy a könyvtárak általában ezt a fejlettségi fokot ériék el - alkalmazkodva természetesen a mindig változó körülményekhez.

E típus fő jellemzője, hogy tájékoztató könyvtár. Ennek érdekében a következő főbb tevékenységeket kell ellátnia:

- a szakirodalom felderítése: a beszerzési források, lelőhelyek megállapítása minden dokumentumfajtára, információhordozóra és minden releváns témakörre vonatkozóan; ezzel kapcsolatban fontos szempont, hogy a szakkönyvtár nemcsak könyvtár, hanem dokumentumtár, továbbá nemcsak műszaki könyvtár, hanem működési körébe tartozik a vonatkozó alaptudományoknak, a közgazdaságtudományoknak, társadalomtudományoknak (szociológia, pszichológia stb.), a vezetés- és szervezéstudománynak a vállalat szükségletei szerint válogatott szakirodalma is;
- a szakirodalmi források kritikai válogatása; a vállalat sajátos igényeinek megfelelő dokumentumok, primér és szekundér információhordozók meghatározása;
- a nehezen hozzáférhető (nem publikált, félig publikált, kereskedelmi forgalomban nem kapható) dokumentumok, információk felkutatása; az új, bibliográfiailag még nem regisztrált vagy egészen frissen regisztrált dokumentumok felderítése jól kiépített hazai és nemzetközi kapcsolatok útján;
- a kiválasztott, felkutatott dokumentumok beszerzése vásárlás és csere útján; információk megszerzése közvetlen tájékozódással;
- a beszerzett dokumentumok leíró katalógizálása, bibliográfiai jellemzése és rendezése;
- a dokumentumok tartalmi elemzése: a lényeges tartalmi elemek megállapítása valamely osztályozó rendszer alapján, tárgyszóalkotással, indexeléssel (speciális tézaurusz alkalmazásával), figyelembe véve a kézi lyukkártyás, valamint a gépi információfeldolgozás lehetőségeit, követelményeit; a könyvek feltárásában általában az ETO alkalmazására kell törekedni, a speciális osztályozó rendszer kialakítására célszerűnek látszik az EJC tézaurusz magyar változatának alkalmazása annak érdekében, hogy a fejlődés során a különböző helyeken kialakuló gépi rendszerek kompatibilisak, integrálhatók legyenek; a könyvek feldolgozásában az analitikus feltárára kell törekedni, s ezáltal is elő kell mozdítani a könyvdokumentációt, amely meglehetősen elmaradott állapotban van;
- a tájékoztatási igényeknek megfelelő katalógusok szerkesztése; információs kartoték kiépítése, adattár létesítése a hazai és külföldi dokumentációs szolgáltatások felhasználásával; az információs kartotéktár, adattár kialakításában - ahol az már indokolt - figyelembe kell venni a gépe-

- sitett rendszerek másodlagos információhordozóit is (lyukszalag, lyukkártya, mágnesszalag, mágneslemez, mikrodokumentumok stb.);
- referenz-szolgálat: szóbeli felvilágosítás, adatszolgáltatás; ehhez megfelelő kézikönyvtár, referenz-könyvtár kiépítése;
 - SDI szolgáltatás, szakirodalom-kutatás, szakbibliográfiák, témabibliográfiák készítése a vállalat aktuális fejlesztési, termelési stb. feladataihoz saját kezdeményezésre vagy igénylés alapján; olvasórétegenként differenciált ajánló bibliográfiák, olvasókalauzok készítése, különös tekintettel a szakmunkások részére alkalmas szakirodalom feltárására;
 - folyamatos bibliográfiai tájékoztatás: információs bulletin, gyarapodási jegyzék szerkesztése, tartalomjegyzékfordítási szolgálat; műszaki-gazdasági (piackutatási) adatok folyamatos szolgáltatása;
 - fordító szolgálat;
 - olvasószolgálat: helyben olvasás, kölcsönzés; mozgókönyvtári szolgálat: kölcsönzés üzemekben, műhelyekben, osztályokon stb.; hazai és nemzetközi könyvtárközi kölcsönzés;
 - reprográfiai szolgálat, az objektív igényeknek megfelelő mértékben kiépítve;
 - folyamatos könyv-, könyvtár- és szakirodalom-propaganda: szakirodalmi anyagok, kiállítások stb. szervezése;
 - a műszaki-tudományos és a termelési propaganda, az ujitók, a szocialista brigádok támogatása a bibliográfiai tájékoztatás, a könyv- és könyvtárpropaganda megfelelően differenciált módszereivel, eszközeivel;
 - az oktatás, továbbképzés, a tudományos ismeretterjesztés szakirodalmi bázisának biztosítása, együttműködés az illetékes társadalmi szervekkel (MTESZ, TIT, SZOT stb.).

Mindezeknek a feladatoknak a végrehajtása természetesen jelentős fejlesztést követel a beszerzésre, feldolgozásra fordított anyagi eszközök terén, továbbá a könyvtárosok létszámában és képzettségében, a könyvtári helyiségekben - hogy csak a legfontosabbakat említsük.

A második ötéves terv előkészítésének és megindulásának idején többször is hangsúlyoztuk, hogy a műszaki fejlesztés követelményeinek kielégítése érdekében jelentős, egyes területeken ugrásszerű fejlődést kell elérnünk a műszaki-tudományos tájékoztatásban, s meg is jelöltük a legfontosabb fejlesztési irányokat.

Az azóta eltelt közel tíz esztendő alatt sok minden megvalósult, de a fejlődés üteme, intenzitása nem mindenütt volt kielégítő. Az iparszervezés változásai sokszor kedvezőtlenül befolyásolták a tájékoztatási szervezet folyama-

tos fejlődését, és nem mindig vettük figyelembe a sajátos hazai helyzet követelményeit. A könyvtár és a szakirodalmi tájékoztatás problémáját sokszor egymástól függetlenül kezeltük, s ez hátráltatta a fejlődést.

A késleltető tényezők kiküszöbölése, a fejlődés meggyorsítása az előttünk álló legfontosabb feladat. Döntő jelentőségű, hogy reálisan tudjuk megítélni a felhasználók szükségleteit, s a fejlesztés kritériumait ezeknek megfelelően állapítsuk meg.